

GESCHIEDENIS
VAN DE
SEKSUALITEIT

Michel Foucault

GESCHIEDENIS
VAN DE
SEKSUALITEIT

- I. DE WIL TOT WETEN
- II. HET GEBRUIK VAN DE LUSTEN
- III. DE ZORG VOOR ZICHZELF

Vertaling Jeanne Holierhoek

Boom

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *Histoire de la sexualité*, in drie banden.
volume I: *La volonté de savoir* © Editions Gallimard, Paris, 1976
volume II: *L'usage des plaisirs* © Editions Gallimard, Paris, 1984
volume III: *Le souci de soi* © Editions Gallimard, Paris, 1984

Voorwoord bij de Duitse uitgave voor het eerst verschenen in *Der Wille zum Wissen*,
Suhrkamp Verlag, Frankfurt 1977. Franstalige versie opgenomen in *Dits et Écrits, volume III*,
pp. 136, 137 © Éditions Gallimard, Paris, 1994.

© Nederlandse vertaling Boom uitgevers Amsterdam, 2018
© Glossarium Henk Oosterling en Boom uitgevers Amsterdam
© Nawoord Jeanne Holierhoek en Boom uitgevers Amsterdam

Ouvrage publié avec le concours du Ministère français chargé de la culture
– Centre National du livre.
Gepubliceerd met steun van het Franse Ministerie van Cultuur
– Centre National du livre.

Voor deze uitgave ontving de vertaler een werkbeurs van het Nederlands letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

De vertaalster ontving voor dit vertaalproject een stipendium van de Kunststiftung NRW te Düsseldorf, voor een verblijf in het Europäisches Übersetzer Kollegium in Straelen, Duitsland. Het EÜK bood haar tijdens het vertaalproces meermalen onderdak.

EÜK : *Straelen*

De vertaalster kreeg in 2017 en 2018 inhoudelijke ondersteuning
van Henk Oosterling en Willemijn Schretlen.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

*No part of this book may be reproduced in any way whatsoever
without the written permission of the publisher.*

Verzorging binnenwerk & omslag: Bas Smidt
Belettering omslag: Foster Type

ISBN 978 90 2442 642 3 | NUR 730

www.leesfoucault.nl
www.boomfilosofie.nl

Inhoud

DEEL 1 – DE WIL TOT WETEN

Voorwoord bij de Duitse uitgave	11
I. WIJ VICTORIANEN	13
II. DE ONDERDRUKKINGSHYPOTHESE	25
1. De aansporing tot discoursen	27
2. Het inplanten van de perversie	45
III. SCIENTIA SEXUALIS	59
IV. HET DISPOSITIEF VAN DE SEKSUALITEIT	81
1. De inzet	87
2. Methode	97
3. Onderzoeksgebied	107
4. Afbakening van perioden	118
V. DE MACHT OM TE BESCHIKKEN OVER LEVEN EN DOOD	135

DEEL 2 – HET GEBRUIK VAN DE LUSTEN

Inleiding	165
I. DE MORELE PROBLEMATISERING VAN DE LUSTEN	197
1. Aphrodisia	202
2. Chrēsis	218
3. Enkrateia	229
4. Vrijheid en waarheid	245
II. DIËTETIEK	261
1. Over het regime in het algemeen	265
2. Het dieet van de lusten	276
3. Risico's en gevaren	284
4. De daad, de verspilling, de dood	292
III. ECONOMIE	307
1. De wijsheid van het huwelijk	309
2. Ischomachus en het beheer van zijn huis	318
3. Drie vormen van matigingspolitiek	332
IV. EROTIEK	351
1. Een problematische relatie	353
2. De eer van een jongen	370
3. Het object van de lust	381
V. DE WARE LIEFDE	393
Ter afsluiting	413

DEEL 3 – DE ZORG VOOR ZICHZELF

I.	DROMEN VAN LUSTEN	425
1.	De methode van Artemidorus	428
2.	De analyse	442
3.	Droom en daad	450
II.	DE CULTUUR VAN HET ZELF	461
III.	ZICHZELF EN DE ANDEREN	495
1.	De rol van het huwelijk	498
2.	Het politieke spel	508
IV.	HET LICHAAM	525
1.	Galenus	533
2.	Goed of slecht?	540
3.	Het regime van de lusten	552
4.	De arbeid van de ziel	562
V.	DE VROUW	575
1.	De huwelijksband	580
2.	De kwestie van het monopolie	595
3.	De lusten in het huwelijk	607
VI.	JONGENS	617
1.	Plutarchus	624
2.	De Pseudo-Lucianus	642
3.	Een nieuwe Erotiek	659
	Ter afsluiting	665
	Glossarium	673
	Bibliografie	691
	Nawoord van de vertaalster	701

DEEL I

DE WIL TOT WETEN

Voorwoord bij de Duitse uitgave

1. Het voorliggende deel is het eerste van een reeks van onderzoeken die geen afgeronde eenheid willen zijn, noch naar een uitputtende behandeling van het thema streven. De bedoeling is dat er een aantal proefbo- ringen wordt verricht in een bodem die uit vele lagen bestaat. De aankon- diging van de nog te verschijnen delen kan dan ook alleen maar voorlopig zijn. Mijn droom is een werk van lange adem, dat tijdens de voortgang zichzelf corrigeert en evenzeer openstaat voor de reacties die het oproept als voor de conjunctuurbewegingen die het kruist, en misschien ook voor nieuwe hypothesen. Wat ik me wens is gespreide, veranderlijke arbeid.

2. Lezers die graag willen weten hoe de mensen door de eeuwen heen hebben liefgehad of hoe hun dat werd verboden (een ongetwijfeld ern- stige, belangrijke en lastige kwestie) zullen worden teleurgesteld. Het was niet mijn bedoeling om de geschiedenis te schrijven van de seksuele gedragingen in de westerse samenlevingen. Ik wil een veel saaier en be- perktere vraag behandelen: hoe hebben de betrekkingen tot de objecten van het weten zich ontwikkeld? Langs welke wegen en op welke gronden heeft zich het kennisbereik georganiseerd dat met het betrekkelijk nieu- we woord 'seksualiteit' wordt omschreven? Het gaat hier om het worden van een weten dat we aan de wortel willen aanvatten: in de religieuze in- stituties, de pedagogische maatregelen en de familiestructuren waarin dit

weten tot stand is gekomen, maar ook in de dwingende effecten die het op de individuen heeft uitgeoefend zodra men hen ervan heeft overtuigd dat ze in zichzelf de geheime en gevaarlijke kracht van een 'seksualiteit' moeten ontdekken.

3. Ik weet dat het onvoorzichtig is om bij wijze van lichtkogel een boek af te vuren dat voortdurend zinspeelt op publicaties die nog moeten komen. Het gevaar is groot dat zoiets de schijn wekt van willekeur en dogma. De hypothesen die erin worden geformuleerd, kunnen overkomen als beweringen die kort door de bocht gaan, en de aangedragen analyseschema's kunnen worden misverstaan als een nieuwe doctrine. In Frankrijk bijvoorbeeld hebben critici die plotseling tot de zegeningen van het antirepressieve kamp waren bekeerd (zonder dat ze er tot dan toe een grote ijver voor aan de dag hadden gelegd), mij verweten dat ik de onderdrukking van de seksualiteit zou hebben verloochend. Ik heb echter geenszins beweerd dat er geen onderdrukking van de seksualiteit zou zijn geweest. Ik heb me slechts afgevraagd of het voor de ontcijfering van de betrekkingen tussen macht, weten en seks nodig was om de analyse volledig te richten op het begrip 'onderdrukking', dan wel of het allemaal beter te begrijpen was als de verboden en blokkeringen, het verwerpen en het verbergen werden ingepast in een complexere en meeromvattende strategie, die niet met name en fundamenteel gericht was op de verdringing.

4. 'Seks' en 'seksualiteit' zijn intensieve, zwaarbeladen, 'hete' begrippen, die aangrenzende begrippen enigszins in de schaduw stellen. Daarom wil ik onderstrepen dat de seksualiteit hier slechts een voorbeeld is van een algemeen probleem waar ik me al ruim vijftien jaar over buig en dat me al ruim vijftien jaar achtervolgt. Dit probleem is richtinggevend voor bijna al mijn boeken: hoe is in de westerse samenlevingen de productie van discoursen die (in ieder geval gedurende enige tijd) iets van waarheidswaarde hebben, verbonden met de verschillende mechanismen en instituties van de macht?

I
WIJ VICTORIANEN

*M*aar verluidt zijn we lang gebukt gegaan onder een victoriaans regime, dat zich ook nu nog doet gelden. Ingetogen, zwijgend en schijnheilig zou de preutse heerseres op het bla-
zoen van onze seksualiteit prijken.

Tot in het begin van de zeventiende eeuw zou het er vrijmoediger aan toe zijn gegaan, zo wordt beweerd. De praktijken werden nauwelijks verheimelijkt; de woorden werden zonder veel terughoudendheid gezegd, de dingen niet overdreven verhuld; de omgang met het onbetamelijke was verdraagzaam en vertrouwd. Voor wat grof, obscene of onfatsoenlijk was, golden in vergelijking met de negentiende eeuw tamelijk losse regels. Rechtstreekse gebaren, schaamteloze verhalen, zichtbare transgressies, fysieke vormen die openlijk werden getoond en zich vlot verstrengden, vroegrijpe kinderen die zich ongegeneerd gedroegen, waar de volwassenen dan weer om moesten lachen: de lichamen 'liepen te koop met wat ze hadden'.

Op dit helle licht zou de snelle inval van een schemering zijn gevolgd, die zou zijn uitgemond in de saaie nachten van de victoriaanse burgerij. De seksualiteit wordt dan zorgvuldig opgeborgen. Ze verhuist naar binnen. Ze wordt geannexeerd door het gezin, waarin ze zich beperkt tot de serieuze functie van de voortplanting. Rondom de seks heerst stilzwijgen.

De wet wordt gesteld door het in de echt verbonden en zich voortplantende paar, dat naar buiten treedt als model, dat de norm stelt en de waarheid in pacht heeft, dat recht van spreken houdt terwijl het zichzelf een recht op geheimhouding toekent. Zowel in de maatschappelijke ruimte als binnenshuis heeft de seksualiteit slechts één officiële plaats, maar wel een nuttige en vruchtbare: de ouderlijke slaapkamer. Voor al het andere rest nog slechts het halfduister. Het lichaam wordt verdoezeld in de betamelijkheid van de lichaamshoudingen; decente woorden verlenen onschuld aan wat er wordt gezegd. En mocht de onvruchtbaarheid zich opdringen en zich te duidelijk laten zien, dan wordt ze omgebogen naar het abnormale, waarvan ze de status en de bijbehorende sancties krijgt.

Wat niet in dienst van de voortplanting staat, zich niet mag koesteren in haar stralende licht, hoort niet langer thuis in de geordende wereld. Ook zijn er geen woorden voor. Het wordt zowel verjaagd en verloochend als tot zwijgen gebracht. Het bestaat niet, het mag zelfs niet bestaan, en het zal worden weggeduwd zodra het zich – in daden of in woorden – ook maar enigszins manifesteert. Van kinderen bijvoorbeeld weet men dat ze seksloos zijn: daarmee verschaft men zich een motief om kinderen een verbod op seks op te leggen, hun te verbieden erover te praten, een motief om, zodra ze er ook maar iets van uitdragen, de ogen ervoor te sluiten en de oren dicht te stoppen, een motief om te dwingen tot een alomvattend, volhardend zwijgen. Dit zou het eigene zijn van de repressie en van wat haar onderscheidt van de verboden die gelden in het gewone strafrecht; het is een repressie die niet alleen functioneert als een opdracht om te verdwijnen maar ook als een opdracht om te zwijgen, als het poneren van een niet-bestaan en derhalve als de constatering dat er over dit alles niets te zeggen, van dit alles niets te zien of te weten valt. Aldus zou de hypocrisie van onze burgerlijke samenlevingen in haar kreupele logica voortstrompelen, zij het dan toch genoopt tot enkele concessies. Als er werkelijk ruimte moet zijn voor ongeoorloofde vormen van seksualiteit, dan moeten die maar ergens anders gaan rumoeren, ergens waar ze weer kunnen worden ingepast in het circuit van de productie of minstens in dat van de winst. Het gesloten huis en de psychiatrische inrichting: dat worden de oorden van tolerantie. Het lijkt of de prostituee, de klant en de pooier, de psychiater en zijn hysterica – de ‘andere victorianen’, zou Steven Marcus [publiceerde in 1966 *The Other Victorians* – vert.] zeggen – de lust waarover niet wordt gesproken, langs slinkse wegen hebben verplaatst naar de orde

van de dingen die worden becijferd. Er wordt veel geld neergeteld voor de woorden en gebaren die in deze context stiekem zijn toegestaan. Alleen daar zou de irreguliere seks recht hebben op vormen van realiteit, maar dan wel als aparte eilandjes, en ook recht hebben op clandestiene, duidelijk afgebakende, gecodeerde vertogen. Overal elders zou het moderne puritanisme zijn drievoudige decreet hebben opgelegd: het is verboden, het bestaat niet, en er mag niet over worden gepraat.

Zouden we ons intussen hebben bevrijd van twee lange eeuwen waarin de geschiedenis van de seksualiteit vooral moet worden gelezen als de kroniek van een toenemende onderdrukking? Nauwelijks, zo wordt ons nog steeds verteld. Dankzij Freud, misschien. Maar dan wel uiterst behoedzaam, met de nodige medische prudentie, met wetenschappelijk gegarandeerde onschadelijkheid en met tal van voorzorgsmaatregelen bedoeld om alles, zonder enig risico van 'overstroming', binnen de veiligste en discreetste ruimte te houden, tussen divan en vertoog: wederom profijtelijk gefluister op een bed. En zou het anders kunnen? Omdat sinds de zeventiende eeuw, zo wordt ons uitgelegd, repressie de fundamentele manier was om macht, weten en seksualiteit met elkaar te verbinden, kunnen we ons er alleen tegen een hoge prijs van bevrijden. Zo'n bevrijding vergt niets meer of minder dan dat de wetten worden overtreden, de verboden worden opgeheven, het woord de realiteit binnenvalt, ook de lust er weer een plaats in krijgt, en er een volkomen nieuwe economie komt van de machtsmechanismen. Want ook de flauwste opflakking van de waarheid voegt zich naar politieke voorwaarden. Dergelijke effecten kunnen dus niet worden verwacht van een simpele medische praktijk noch van een theoretisch betoog, hoe strikt ook. Er is dan ook kritiek op het conformisme van Freud, op de normaliseringsdrang van de psychoanalyse, op de aanzienlijke schroom die verborgen ligt achter de heftige uitbarstingen van Reich, op alle inpassingseffecten die de 'wetenschap' van de seks en de nauwelijks louche te noemen praktijken van de seksuologie beogen.

Dit vertoog over de repressie van de seks in de moderne tijd houdt stand, waarschijnlijk omdat het een gemakkelijk verhaal is. Het wordt historisch en politiek stevig ondersteund; door het tijdvak van de onderdrukking te laten beginnen in de zeventiende eeuw, na honderden jaren van losse omgang en vrije expressie, laat men het samenvallen met de ontwikkeling van het kapitalisme. De seksuele onderdrukking zou onlosmakelijk zijn verbonden met de burgerlijke orde. De kleine kroniek

van de seks met haar ondeugende grappen wordt prompt getransponeerd naar de officiële geschiedenis van de productiemethoden; daarmee verliest ze haar luchtigheid. Tegen die achtergrond tekent zich een verklaaringsprincipe af dat de ontwikkeling kan verklaren: als de seks zo streng wordt onderdrukt, komt dit doordat hij niet te verenigen is met een algemene en intensieve inzet van werkkrachten; hoe kon in een tijd waarin het arbeidspotentieel systematisch werd uitgebuit, worden geduld dat arbeiders zich lieten gaan in dit soort genietingen, behalve dan in de minimale pleziertjes die de voortplanting mogelijk moesten maken? Het is misschien lastig de seks met zijn effecten te ontcijferen, maar voor de seksuele onderdrukking geldt dat ze, in deze context geplaatst, moeiteloos kan worden geanalyseerd. En zo blijkt dan de zaak van de seks – de seksuele vrijheid maar ook de kennis die erover wordt opgedaan en het recht dat men heeft om erover te spreken – volledig legitiem te kunnen worden gekoppeld aan de eer van een politieke zaak: ook de seks wijst vooruit naar de toekomst. Een achterdochtig iemand kan zich overigens afvragen of alle voorzorg waarmee de geschiedenis van de seks zich onder de hoede van een zo aanzienlijk patronaat heeft geplaatst, niet toch nog de sporen van de vroegere preutsheid draagt: alsof dit vertoog alleen kon worden geformuleerd en gehoord als het werd opgetild naar dit hogere niveau.

Maar misschien is er een andere reden die het voor ons zo profijtelijk maakt om de betrekkingen tussen seks en macht te formuleren in termen van repressie. We zouden dit de sprekerswinst kunnen noemen. Als de seks wordt onderdrukt – dat wil zeggen: wordt weggezet in de hoek van het verbod, van het niet-bestaan en van het zwijgen –, dan heeft het louter feit dat erover wordt gesproken, dat de onderdrukking wordt benoemd, al iets van een opzettelijke transgressie. Wie zo spreekt, plaatst zich tot op zekere hoogte buiten de macht, ondermijnt de wet en anticipeert, al is het maar een klein beetje, op de toekomstige vrijheid. Vandaar dat het vertoog over de seks tegenwoordig zo plechtstatig klinkt. Wanneer in de negentiende eeuw de eerste demografen en psychiaters zich genoopt zien naar de seks te verwijzen, menen ze zich te moeten verontschuldigen voor het feit dat ze de aandacht van hun lezers op zulke laag-bij-de-grondse en frivole thema's vestigen. Wij daarentegen spreken al tientallen jaren nauwelijks meer over seks zonder min of meer de volgende pose aan te nemen: het besef uitdragend dat we de gevestigde orde tarten, een toon bezigend waaruit blijkt dat we ons subversief weten, vurig het heden bezwerend

en vooruitwijzend naar een toekomst waarvan we de nadering menen te kunnen bespoedigen. Iets van de revolte, van de beloofde vrijheid, van de tijd die nabij is en waarin een andere wet zal gelden, slaat gemakkelijk over op het vertoog over de repressie van de seks. Een paar vroegere functies van het traditionele profeteren worden erin gereactiveerd. Voorwaar ik zeg u, de goede seks is op komst. Door de seksuele onderdrukking te poneren, kan men bovendien onopvallend naast elkaar laten bestaan wat de meesten van ons, uit angst om belachelijk te lijken of uit verbittering over de geschiedenis, van elkaar gescheiden zullen houden: revolutie en geluk; of revolutie en een ander, jonger en mooier lichaam; of revolutie en lust. Spreken tegen de machten in, de waarheid zeggen en genot beloven; opheldering, bevrijding en veelvoudige wellust met elkaar verbinden; een vertoog houden waarin het gretige verlangen naar weten samengaat met de wil om de wet te veranderen en met de hoop op een tuin der lusten – dit alles schraagt ontegenzeggelijk de volharding waarmee we over de seks spreken in termen van repressie; en misschien verklaart het ook de handelswaarde die niet alleen wordt toegekend aan alles wat erover wordt gezegd, maar ook aan het simpelweg luisteren naar degenen die de effecten van de repressie willen repareren. Per slot van rekening zijn wij de enige beschaving waarin speciaal daarvoor aangestelden worden betaald om te luisteren naar de confidenties van anderen over hun seksleven: alsof de mogelijkheden tot luisteren veel te beperkt zijn voor de drang tot spreken en voor het profijt dat men van dat spreken hoopt te trekken, hebben sommigen zelfs hun oren verhuurd.

Maar essentiëler dan dit economische effect acht ik het feit dat er heden ten dage een vertoog bestaat waarin de seks, de onthulling van de waarheid, de omverwerping van de wereldwet, de aankondiging van een nieuwe tijd en de belofte van een bepaalde gelukzaligheid worden gebundeld. De seks fungeert tegenwoordig als ondersteuning voor de oude vorm – in het Westen zo vertrouwd en belangrijk – van de vrome verkondiging. In de afgelopen tientallen jaren waarde door onze samenlevingen een uitgebreide seksuele prediking, met haar bijbehorende scherpzinnige theologen en populaire vertolkers. Een prediking die de oude orde hekelde, huichelarijen aan de kaak stelde, het recht op het onmiddellijke en reële bezong, die deed dromen van een andere wereld. Laat ons in gedachte teruggaan naar de franciscanen en ons afvragen hoe het komt dat de lyrische vervoering en de religiositeit die lange tijd het revolutionaire project ver-

gezelden, in de industriële samenlevingen van het Westen althans voor een flink deel zijn overgedragen op de seks.

Het denkbeeld van de weggedrukte seks is dus niet een louter theoretische aangelegenheid. De bewering dat de seksualiteit nooit strenger is geknecht dan in het tijdperk van de hypocriete, bedrijvige en cijferende burgerij, blijkt gepaard te gaan met een nadrukkelijk vertoog of discours dat bedoeld is om over de seks de waarheid te zeggen, de lusthuishouding te modificeren, de wet die er haar regels aan oplegt te ontwrichten en er een andere toekomst voor uit te stippelen. De verwoording van de onderdrukking en de vorm van de prediking verwijzen naar elkaar, versterken elkaar wederzijds. Wie beweert dat de seks niet wordt onderdrukt, of eigenlijk dat er tussen seks en macht geen relatie van onderdrukking bestaat, dreigt te verzanden in een steriele paradox. Een dergelijke bewering zou niet alleen in botsing komen met een algemeen aanvaarde stelling, ze zou ook ingaan tegen de hele economie, tegen alle discursieve ‘belangen’ die aan een dergelijke stelling ten grondslag liggen.

En op dit punt wil ik de serie historische analyses situeren waarvan het voorliggende boek zowel de inleiding als een eerste overzicht vormt; het signaleert enkele historische markeringen en schetst bepaalde theoretische problemen. Uitgangspunt is het nader onderzoek van een samenleving die al ruim een eeuw luidkeels haar eigen hypocrisie aan de kaak stelt, breedvoerig uitweidt over haar eigen stilzwijgen, volhardend bezig blijft met een gedetailleerde opsomming van wat ze zogenaamd niet zegt, kritiek levert op de macht die ze zelf uitoefent en belooft zich te zullen bevrijden van de wetten waaraan ze haar functioneren te danken heeft. Niet alleen wil ik deze discourses van alle kanten bekijken, ik wil me ook buigen over de wil waardoor ze worden gedragen en over de strategische bedoeling waaraan ze ontspruiten. De vraag die ik wil opwerpen is niet: waarom worden we onderdrukt? In plaats daarvan gaat het me om de vraag waarom we met zo veel felheid, met zo veel wrok jegens ons jongste verleden, jegens ons heden en onszelf, beweren dat we worden onderdrukt. Langs welke spiraal zijn we geklommen om uit te komen bij de stelling dat de seks wordt ontkend, bij demonstratieve verklaringen over een seks die we zogenaamd verborgen houden, bij de boodschap dat we de seks verzwijgen – en dit alles door het in expliciete formuleringen te verwoorden, door te proberen de seks in zijn naaktste realiteit te tonen en hem te bevestigen in de feitelijkheid van zijn macht en effecten? On-